

ATATÜRK, CUMHURİYET, BİLİM VE TEKNOLOJİ*

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sâdık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanı şaşırta-
cak bir mahiyet alır.” “Biz daima, hakikati arayan ve onu
buldukça ve onu bulduğumuza kani’ oldukça, ifadeye
cür’et eden adamlar olmalıyız.” Çünkü, “hakikat tecellî
edince, kizb ortadan kalkar.”

Atatürk

Bilgelik veya “hikmet”, bilindiği üzere, kökü bakımından, (herhangi bir konuda), *doğru ve yakînî* bilgidir; ve, o bilgiye göre *davranmaktır*”. Böyle bir bilgiyi hep aramak ve o bilgiye göre davranmayı durmadan istemek ise, “bilgeliği sevmek”tir, *felsefedir*. Felsefenin konusu, Tanrı-Evren-Toplum-İnsan-İnsanın kültürüdür. Felsefenin, yöntemde sâdık kaldığı geleneği ise, Mezopotamya kökenli olan “*tanzîm*” ve “*tasnîfir*”; ve, “kavramları, dikkatle birbirlerinden ayırmaktır” (Platon); matematiksel düşünceyi, örnek alarak, prototip sayarak, öne almaktır. Atatürk, kendisini, hikmete ve felsefeye çok yakın hissetmiş olan bir devlet adamıdır.

İşte, bizim de, bu incelememizdeki amacımız, “*hayat* felsefesini”, “*hayât-ı* akvam felsefesini” kavramakta, “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji” konusuna, Atatürk’ün özdeyişi olan “hakikat tecellî edinince, *kizb*, *safsata* ve *hurafe* ortadan kalkar; aklın halledemeyeceği hiçbir me-

* Erdem Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı - III, Sayı 33’den alınmıştır.

sele yoktur” uyarınca, felsefenin bu geleneği içerisinde kalarak ve Atatürk Kültür Merkezi’nce yayınlanmış olan bazı eserlere (Atatürk’ün *Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, 1990) ve *Erdem* dergisine dayanarak, yaklaşmak suretiyle, bu konuda, Atatürk’ün hayatının merkezine almış ve dolayısıyla, kültür politikasının temelini yerleştirmiş bulunduğu bazı kavramlar hakkında açık bir bilince ulaşmaya çalışmaktadır; gerekli gördüğümüz yerlerde, birkaç mülâhazada bulunmak yoluyla dikkatleri çekmeye gayret etmektedir; ama, ilkin, bu *yaşanan hayatın* içerisinde yer almış olan bir kişi olarak, Atatürk’ün sa’âdet anlayışını hatırlayarak, bu anlayışın köklerini göstererek, ve onu temele koyarak, bunun ardından, Atatürk’ün bu *hayatı* yaşarken ne gibi amaçları, ne gibi bir *hayat plânı* olduğunu öne çıkarmak suretiyle, bir sonuca varmaktır. Bu, Atatürk’ün işte fikirleri! İşte, icraatı! manâsına da gelir; tıpkı Atatürk’ün izleyeceği işte kültür politikaları! manâsına geldiği gibi.

Atatürk’e göre, “Milletler, gam-keder nedir bilmemelidirler. Şeflerin görevi, hayatı neş’e ve şevk ile karşılamakta, milletlere yol göstermektir. Bir kısım filozoflar, ‘mademki işin son ucunda ölüm vardır, o halde, hayat boştur, hiçtir’ demişler, kederlenip karamsarlaşmışlardır. Bir kısmı ise, ‘mademki hayatın sonu sıfırdır, bari, hayatta iken şen ve neş’eli olalım’ demişlerdir”. Atatürk, bir durum değerlendirmesi yaparak, “bu ikinci grup, daha doğru söylemiş olan mâkûl adamlardır. Ben de kendi karakterim/(seciyye) itibariyle, bu görüşten yanayım”, demiştir; ve, şunu eklemekte gecikmemiştir: “Bütün insanlığı kendi şahsında gören kimse bedbahttır. *Bu hayatta* memnun ve mes’ud olmanın, zevk ve sefanın şartı, kendisi için değil, kendisinden sonra geleceklerin *varlığı, şerefi ve sa’âdeti* için, ama, onlardan bir *karşılık beklemeksizin*, çalışmaktır. Memlekete, millete, geleceğe hizmet budur.”¹ Bir başka demecinde ise, O, “hakîkaten, Türk, fitraten, şen şatırdır”, demiştir.

Bütün bunlarla birlikte, Atatürk, bize, ne o nihilist ve pessimist olan filozofların, ne de o realist ve optimist olan filozofların adlarını vermiş,

¹ Falih Rıfkı Atay, “Atatürk’ün Yaşam Felsefesi,” *Bilim ve Teknik*, s. 14 Kasım 1984, 204. Kış. Mübahat Türker Küyel, *Atatürk’ün Sa’âdet Anlayışı Hakkında Bir Deneme*, AKM, 1997.

eserlerinin başlıklarından bahsetmiş değildir. Acaba, bu filozoflar kimler olabilir? Atatürk, bize, gelecek nesillerin “varlığı, şerefi ve saâdeti”nin ne olduğu hakkında da bir bilgi vermemiştir. Acaba, Atatürk’e göre, “gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve sa’âdeti” ne olabilir? Atatürk, “Onuncu Yıl Nutku”nun müsveddesinde, “beni hatırlayın” isteminde de bulunmuştur. Acaba, ortada memlekete ve millete yapılmış hizmetler için bir karşılık beklemek veya beklememek konusunda, iki zıt hal mi bulunmaktadır? Atatürk’e göre, “milletlerin gam-keder nedir bilmemesi, hayatı şevk ve neş’e ile karşılaması” ne demektir? Acaba, bu, ahlâk filozoflarının terimiyle, bir *kakia* (“vur patlasın. Çal oynasın”. “Nerede çalgı. Orada kalğı”) mıdır? yoksa, “*lux*” zevklere yönelmek midir? yoksa bir “*dolce vita*” tavsiyesi midir?

İşte, biz, eğer, ‘kültür karşılaşması’, kültürün sürekli ve yayılğan, dilin ise kültür taşıyıcısı, kültür yükleti olması gibi aslı vâkıâları gözönünde bulundurursak “ve, her tür tarih felsefelerini paranteze alırsak, o zaman, Atatürk’ün bu yüzden, “Atalar Mağarası”nda, bir tek hakan, bizzat “Kök Tengrisi”ne kurban sunabilir. Ülke Doğu-Batı, Kuzey-Güney istikametinde, “buyuruklar” rütbe ve mevkilerine, “Kara kamıg bod” (Halk) ise, “kemiklerinin rengi”ne göre, teşkilatlanmışlardır². “Gök Çarkı”, Kutup Yıldızı etrafında “Devlet Çarkı” hakanın etrafında, muntazam surette döner³. -Bu “Nizâm-ı Âlem fikri Kutup Yıldızı yerine Yer merkeze alınarak Gazneli, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlılarda da, aynen, devam etmiş, adalet, bir “convention” değil, bir objektif varlık sayılmıştır;⁴ “Adalet Çarkı”, daha doğrusu “*Adalet Çemberi*” adıyla, açıklama modeli olarak kullanılmıştır; “dünya küfr ile durur, amma, zulm ile durmaz” şeklinde Türk siyaset düstûrunda dile getirilmiştir; siyâsette kural olarak temele alınmıştır. Kanun fikri, kozmik veya toplumsal yasa olarak, böylece, Türklerin seciyelerine, tâ kökten, işlenmiş bulunmaktaydı. Atatürk’ün niçin yasayı te-

2 Emel Esin, *Türk Kültürü El Kitabı*, İstanbul 1978. Ed.Fa. Krş. Fârâbî’deki “Merâtib ul-Mevcudât” fikri.

3 Krş. “Bilgi Çarkı” (Sidharta). “Tilgen”. Emel Esin, a.g.e.

4 Mübahat Türker-Küyel, “Türklerde Adalet Kavramının Ontolojik Bir Temeli Var mıdır?”, 10. TTK Kongresi’ne Tebliğ. 22-26 Eylül, 1986, 737-742, TTK, Ankara.

mele almış, “irade-i millîye”yi “hâkim ve âmil” kılmış olduğu, temelini, kendi tarihinde bulmaktadır.

Türklerde, adaleti, komşu İnan’da olduğu gibi, *lütfen* değil, *görevi* gereği uygulamak hakanın baş erdemidir. Bu görevinin bilincinde olmak, onu, bilge (“Böğü”, “Böğü bilge”) kılar. Hakan, bilgeliğinin gereklerini yerine getirir; uygular. Bu uygulama onu alp kılar. Bilgelik ve alplik, hakanın kişiliğini oluşturan en yüce iki değerdir. Bilgelik ve alplik, bütün toplumun da iki yüce değeridir: Öyleki “erdem bolsar bodun, erk bodun” (erdemli olan toplum güçlü olur). “Erdemliler” (kurşaklılar), “alıplar”, toplumda, yüce değerler uğruna ileri atılırlar; “il” (“el”) öğüncüne can verirler; ama, ölmezler (“ölen hayvan durur. Canlar ölmez”); “Atalar Rûhu”na kavuşurlar. Onlar, “Er atı (adı)” kazanarak kutlanırlar; kut bulurlar; kutu bulurlar; “Bengi taşka urulurlar”, “Atalar Rûhu”nda ebedileşirler. Kendi kişisel çıkarlarına uygun, ama, toplumun beklentilerine aykırı davranan “*Ayıglar*” ise “Atalar Rûhu”na kavuşamazlar; onlar, yok olmuş, gönüllerde ölmüş, gönüllerden silinmiş sayılırlar.⁵ Alplikte “sehâ” değeri, başkasının “ben”ini kendi beninin üstünde tutma değeri, baş değerdir. İşte onun için, Atatürk, “bütün insanlığın mevcudiyetini kendi varlığında gören kimse bedbahttır” demektedir. Çünkü, kendisinde, sehâ değeri parlamaktadır. Atatürk’ün, annesinin kabri başında, “hâkimiyet-i millîye uğruna can vermek”ten ibaret “namus ve vicdan borcu” yemini⁶, onun “bu sahada akan Türk kanları, bu semâda pervaz eden şehid ruhları devlet ve cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır” ibaresi ile Namık Kemal’in oğlu Ali Ekrem Beye çektiği telgraf metnindeki “Anadolu’nun *rûhu*, bütün feyz-i mukavemetini *abâ-i târihinden* almıştır. Bize bu mukaddes feyzi nefheden *ervâh-ı ecdâd* arasından mükerrem pederinizin pek yüksek bir mevkii vardır” ibaresi hatırlanırsa, Atatürk’ün “Atalar Rûhu”na inanmakta olduğu ve “Atalar Ruhu”nun, Atatürk’ün hayatında merkezî bir yer işgal etmiş olduğu görülür.

5 Krş. Mübahat Türker-Küyel, “Yesevî’den Hasan Dede’ye Gönül Erenlerinin Öncelleri Var mıdır?”, IV. Türk Kültürü Uluslararası Kongresi, 1997, AKM.

6 Cemil Sönmez, Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım, AKM. 1997.

Literatürde, “Kut”un birçok anlamlara gelmiş olduğu, onun en sonda, gerçek varlık, doğru bilgi, olumlu değer olduğu da gösterilmiştir:⁷ Baht, talih, uğur, hak edilmiş şans, iyi şans, ikbâl, *fortuna*, rahatlık, servet, hayattaki başarı, *sa'âdet*, *mana*, rûh, şefaât, inayet, izzet, haşmet, *şeref*, asalet, ihtiram, muhterem, mübarek, yümn, meymenet, ehliyet, *hayat*, bereket, bolluk, cûd, rahmet, ilâhî lütuf, *kharizma*, devlet, devletfî oluş, “Tanrısal bir gücün desteği”, “Yer ve Gök ile desteklenen otonom rûh kuvveti,” iktidar=imperium, hâkimiyet, hâkimiyete liyâkat, hâkimiyet hakkı, hükümlanlık hukuku, “viati-que de la vie” (J.P. Roux), güç, rûy-ı rahmet, *dünya* (“kutlu üy”), ong, ongun, gönenç, “ok”, “tüz”, “teng”, “köni”... gibi bizi burada ilgilendiren anlamları, onun, asıl, “devlet”, “*imperium*” (hâkimiyet, iktidar), “*dünya=bu hayat*, sa'â-det, şeref, asalet anlamlarıdır.

Hakan, “kut”u, *imperium*'u, siyasal iktidarda olma yetkisini, başta olmak erkini, adaleti irade etmek gücünü, Gök Tanrı'dan almış sayılır. Her insana, *hayatı* boyunca sunulmuş olan kesin ve belirli pay, onun “ülüş”üdür. “Ülüş” ile kut arasında bir ilişki mevcuttur. Her insan kendi “ülüş”ü üzerinde etkin olabilir. Öyleki, “ülüş”ler arasındaki farklar, kutluların, kutlarını, “kingeşerek”, danışarak, kutsuzlarla paylaşılması suretiyle kaldırılabilir. İşte bu sebeple hakan, Gök Tengrisinden almış olduğu kutu, Buyuruklarına ve Boduna, “kingeşme”, danışma yoluyla geçirmek için vardır. Bunun anlamı, hakan, halkına hizmet için vardır, demektir. Hakan görevini yapmazsa, halkı onu terkeder. Atatürk'ün memlekete ve millete hizmet bilincinin kökünde, kut kavramı parlamaktadır.

“Kutun belgüsü biligdir”. Kutun emmaresi, işareti, göstergeni bilgidir. Bilgi mutluluk kaynağıdır; bilgi sağlıktır, diriliktir, gençliktir; bilgisizlik hastalıktır, ölümdür. Burada Atatürk'ün arı bilime vermiş olduğu önemle nasıl da bir bütünleşme zihniyeti önünde bulunmaktayız!

Kutsuzluğun ardından, ümitsizlik, güvençsizlik, inançsızlık, karamsarlık gelir hattâ, insan, evreni, bir “korkulu rüya” (Brahmanların “Maya”sı), toplumu ise, bir “hayat seli” (Buddhistlerin Samsâra'sı) telâkki etmeye

⁷ Milbahat Türker-Küyel, “Kut, Fârâbî ve İbn Sînâ'daki el-'Akl el-Fa'âl İçin Bir Temel Oluşturabilir mi?”, *İbn Sînâ Armağanı*, TTK, Ankara 1984, s.389-590.

yöneldir. Bu yönelişte “kurtuluş”, bu dünyadaki fakirlik, hastalık, vefasızlık, ihtiyarlık ve, asıl *ölümün* oluşturduğu “hayat seli”nden kurtuluş⁸, “hayat ateşi”ni “söndürmek”te, her türden “ben”i-Tanrının benini bile (Tant-rizm) -nefyetmekte, yaşama isteğini köreltmekte, “Ben Körüm (Görüm)” nazariyesini terketmekte bulunur; *hayatı öldürmek* çare sayılır. “Extase”da, insan, Evrenin gerçek olduğu rüyasından uyanır. Her şey “hiç”lik-ten ibarettir⁹. Ne varlık vardır, ne yokluk. Mutlak hiçlik (*cunyata*) hüküm sürmektedir. Türkler, ancak, Buddhizmin, *mahayâna* şeklini kabul ederek, “nihilizm”den kurtulmuşlardır. *Mahayâna*’ya. göre, *bu dünyayı redderek* “(Yeniden) Doğuş Çarkı”ndan kurtulacak yerde, gündelik *hayatı yaşayarak* da Budha yüceltilebilir. “Kurtuluş”, bütün canlıların kurtuluşudur. Amaç, “evrensel acılamak”tır: “Canlılar acı çektikçe, merhametliler neşelenemezler”. O halde, kendini sevmek değil, *başkasını* sevmek esastır. (Burada Atatürk’ün “bütün insanlığı kendi şahsında gören kimse bedbahttır” sözünü hatırlayım.)

Oysa, gerek Varlık, gerekse Bilgi ve Değer, insanın “Köngül Tüpi”nden, “Köngül Tözi”nden, “Köngül Özi”nden, “Kutlu Tüp”ten, yani, literatürde çok geniş anlamları gösterilmiş olan “Gönül”den¹⁰ fıskırıp çıkar; kaynar. Gerçek Varlık, doğru Bilgi, yüce Değer, temelini, insanın “Gönül”ünde bulur. Bunları “Gönül” varlığı getirir. Bundan böyle, artık, “Tanrı Gönüldür” denmez, “Gönül Tanrıdır” denir (en eski Türk şairlerinden “Gök’ü boyayan” Çısiya Tutung). Gönül, insandır, insanlıktır sonucuna varılır. İnsanı insan yapan öz onun canıdır, ruhudur. Rûh ve can, bu iki ilke, hem hayat ilkesidir, hem de yüce değerlerin yeridir. Canın özü gönüldür. Gönülün özü ise, sevgidir. Gönül, insan ve insanlık olunca, bundan, ‘insan halayık değildir’ sonucu da çıkar, böylece gönül hem demokratik zihniyete, hem de evrensel bir hümanizmaya temel verecek genişliğe ulaşır; Atatürk’ün kültür tariflerinden birinde kullanmış olduğu “insanlık”

8 Mübahat Türker-Küyel, “İki Gemi Türü”, *Erdem*, II, 4, 1986, 373-349.

9 Burada, “Privation”, “negation” ve “neant” terimlerini dikkatle birbirlerinden ayırmak gerekir.

10 Mübahat Türker-Küyel, “Yesevî’den” Hasan Dedeye Gönül Eplerinin önceleri var mıdır? *IV. Türk Kültürü Milletlerarası Kongresi*, 1997, AKM.

ögesini, bir de bu çerçevede mütalea etmek mümkün olur. Atatürk tarihî kültürünün derinliklerinden gelen köklerle, gönül kavramıyla, her bir ferde, her bir ferdî adam yerine koyarak, rey verme yolunu, siyasetten pay alma yolunu açan cumhuriyete yönelmekte, ne kadar da çok hazırlıklı durumda olmalıdır!

Bu kültür arka plânına dayalı olarak, acaba, Atatürk'ün sa'âdet anlayışına kök oluşturabilecek hangi öğeleri öne çıkarabiliriz? Şimdi, onları görelim. 1. Atatürk'ün "milletler gam-keder nedir bilmemelidirler; şeflerin vazifesi, onlara yol göstermektir" cümlesinin Türk kültüründeki paraleli şudur: Türk hakanı, "Türük Tengrisi"nden kut almıştır. Bu demektir ki, hakan, toplumda, "Nizâm-ı Alem"i gerçekleştirmek üzere, adaleti ve siyâseti irade etmek, hem de uygulamak gücüne sahip olarak, ama, bir lütuf gereği değil, görevi icabı, kutunu, kutsuzlarla paylaşır; "İlde bung yok ider"; "ile sevinç, gönenç verir"; "ili ongdurur", "boşgurur", yüksek seviyeden eğitir. Atatürk'te yasa, kanun bilinci çok yüksektir; had safhadadır; halkı eğitmek esastır. 2. Atatürk'e göre, ölüm vakıası karşısında, bazı filozoflar nihilist ve pessimist olmuşlar, bazıları ise, realist ve optimist kalmışlardır. Atatürk, bu ikinci grubu yeğlemektedir. Bunun Türk kültüründeki kök karşılığı şudur: Bu dünya kuttur; gerçektir; sevinç kaynağıdır; güleçtir. Ölüm ise bir gerçektir, ürkünç, korkunç değildir. Öte dünya bu dünya gibidir. Eğer, insan, bu dünyada "Atalar Rûhu"na varacak şekilde, yani, yüce değerlere uygun olarak yaşarsa, "Atalar Rûhu"nda ebedî hayatı bulur. Bu sebeple "*tanatomania*" (intihar) anlamsızlıktır. 3. Atatürk'e göre, bütün *insanlık*'ı kendi şahsında gören kimse bedbahttır. Oysa, insan, "(insan) *tabiat(in)in*, yüksek feyizleriyle mes'ûd olmalıdır: Sıflık, temizlik, yükseklik, *insanlık* gibi". Öyleki, "irade-i millîye'den, yalnız bir tek fert değil, herkes pay almalıdır. Bunun Türk kültüründeki karşılığı, Gönül'dür. İnsanlar, gönül sahibi olmakta eşittirler; aynı yücelikte ve değerdedirler. Hattâ Çırsıya Tutung'un ifade ettiği gibi, "Tanrı Gönüldür değil, Gönül Tanrıdır". Bu demektir ki, limeste, son uçta, isteyen herkese tanrısal olmak yolu açıktır. Türkler "*Creatio Dei*"ye (Tanrı'nın yaratması) işte böyle bir "*Imitatio Dei*" (Tanrı'nın taklîd edilmesi) ile karşılık vermektedirler. Atatürk'te "*se-*

hâ” değeri parlamaktadır. 4. Atatürk’ün ferdi saadeti “gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve sa’âdeti için çalışmaktır”. Öyleki, meselâ, iş bölümüne göre farklı olan, ama, yine de halkın bir parçasını oluşturan ve siyasal iradede pay alan “ulemâ”nın, halkı “irşâd” ederek, onların “*mertebe-i medeniyete irtika*”sını, “*i’lâ*”sını, “*tekemmül, tekâmül, temeddün, terakki, teceddüd*”ünü temin etmesi gerekir. “Harâset-i fikriyye (culture intellectuelle), milletin *seciyyesi* ile mütenasiptir”. Bu *seciyye* zemininde arı bilimle, dil ve tarihle uğraşmak, yüksek teknolojiyi takip etmektir. Bu, ilk defa, Atatürk’te parlayan bir bilinçtir. “Temeddün”e ilişkin olarak, hatırlamalıyız ki, Fârâbî, “*medîne*”yi, dolayısıyla “*medenî*”yi tarif etmiştir: *Medine*, erdemli bir reîs veya bir hey’et tarafından “*ârâsı takyîd, efâli takdir* edilmiş bir insan topluluğunun oturduğu sûrlu veya sûrsuz yerdir”. Fârâbî, “*reîs-i cumhur*” ve “*hadim*” terimlerini de kullanmıştır. Reşit Paşa, “*civilisation*’a karşılık bulmakta zorlanmıştı; onu, “terbiye-i nâs ve icrâ-i nizamât” olarak çevirmiştir. Atatürk ise, halkının, “hâkimiyet-i millîye” ve “irade-i millîye” hakkında bilinçlendirilmesi demek olan “*terbiye-i siyâsîyye*”sinden bahsetmiştir. Başgil gibi, bazı Cumhuriyet hukukçuları, “esas şâri’ Tanrı olmakla”, Tanzimat’ta yapılanları, *tanzimî ahkâm*dan saymışlardır. Atatürk dahî, “Balıkesir Hutbesinde, “Kanûn-i esâsî nusûs-i Kur’ân’dır” ifadesini kullanmıştır. Ama, “halifeye görev vermek, irade-i millîyeyi kısıtlamaktır” diye de eklemiştir.¹¹ Atatürk, “hayatı ve namusu kurtarmayı”, halkın bu türden bilincinde ve “vahdet”inde görmüştür. O, halkın hür iradesini öne çıkaran cumhuriyet rejimini kurarken, halkı teşkil eden fertlerin eşitliğine dayanmıştır. Bu fikir, “İnsan Hakları Beyanname-si”nde de yer almıştır. Orada da Tanrı’nın, insanları, doğuştan eşit haklarla yaratmış olduğu dile getirilmiştir.¹² Burada, Arap Kumandanı Cunejd ile Türk Hakanı arasında geçen felsefi tartışmada Cunejd’in Hakan’a, “tedbirli kurtulur, ama, tedbirsiz kurtulmaz. Ama, tedbirlinin kurtulamadı-

11 Hamza Zülfikar, “Gâzî Paşa Balıkesir’de”, *Türk Dili*, 555, Mart 1998. (Balıkesir Hutbesi), TDK.

12 “We hold these truths to be selfevident, that all men are created equal, that are endowed by their Oreator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty and the pursuit of happiness...”, The Declaration of Independence. July 4, 1776.

ğı nice haller vardır. İşte onun için, biz, toplumu, din ile, siz ise akıl ile yönetiyorsunuz” (felsefedeki ‘*Futurs Contingents*’ meselesi) sözleri, genel durum değerlendirilmesi yapılırken, hatırlanmalıdır.¹³ Kültürde, “gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve sa’âdeti için çalışma”nın kökü, hakanın, kutunu kutsuzlarla paylaşmasıdır; bunun hesabını *doğruyu söyleyerek*, -Çünkü, Atatürk, halka *doğruyu* söylemek taraflısıdır- buyrukları ve bodu önünde, herkese vermesidir; onları bunda bilinçlendirmesidir; herkesin, sosyal “Nizâm-ı Âlem”de yerini bilip ona göre hareket etmesidir. 5. Atatürk, söz konusu olan görevini yaparken, hiçbir kimseden bir şükran beklentisi içerisine girmemiştir; ancak hayatını ortaya koymuştur. Onun görevinin gayesi başka yerde değil, yine o görevin kendi içerisinde. Bunun kültürdeki kökü, hakanın, görevini *lütuf, inayet, kerem, ihsan* gibi gerekçelerle değil, vazife olarak yapmasıdır. Olumlu yolda yapılan bir hizmeti, karşılık beklemeden ifa etmek, Türklerin yüce değerlerinden birisidir. Câhız’ı hayran eden taraflardan birisi de bu idi.¹⁴ 6. Atatürk’ün “beni hatırlayın” istemi, hüznün verecek bir şey değildir. Eğer, istikbalde, *şerefle* varlıkta kalmak ve mes’ûd olmak istiyorsanız, beni dikkatle dinleyin demektir. Hal böyle iken, artık, Atatürk’ün sa’âdet anlayışının köküne, “iyi bir *daimon*’a. sahip olma” ereğinde birleşseler de, *şerefi* hiçe sayan, ahlâkta ferdiyetçi olan hiçbir filozof yerleştiremez: Ne, ‘çok zevk, acı’ya yönelen, rûh dinginliği için, gerekirse çocuğu ve aileyi feda eden¹⁵, şan-şeref aramayan Demokritos, *ne*, şan-şerefi bir kuruntu, hazzı ise en büyük kötülük sayan, mutluluğu ‘neş’eli bir rûh dinginliği’nde arayan, hayvanları ve doğal olanı *taklîd* eden, ‘yurt yoktur, dünya vardır. İdeal devlet, devletsizliktir’ diyen Kynikler, *ne*, tarih, din, toplum, devlet gibi değerlerden hiçbirine bağlanmadan, ânın hazzını en yoğun biçimde yaşayan, müreffeh ve zengin Kyreneliler *ne*, erdemi mutluluk, şerefi-şerefsizliği “*adioforon*” (kendisi için endişe edilmeyecek şey) sayan, dünya vatandaşı olmayı yeğleyen Stoalılar, *ne*, hazzı mutlak değer sayan, bilginin mutluluk vermediğini savunan, gramer,

13 *Fezâ’il*, s. 77.

14 *Fezâ’il*, s.89. Krş. “Atatürk’ün Sa’âdet”, s.14.

15 Bedîa Akarsu, *Ahlâk Öğretileri*, I. Krş. Mübahat Türker-Küyel, KB’de Toplumdan Kaçış, *Erdem*. 9/26; Mübahat Türker-Küyel, KB’de Aile, *Bilge*, 3, 1995.

matematik ve tarih dallarına değersiz şeyler nazarıyla bakan Epikuros, *ne* ‘mutluluk devlettedir’ demekle birlikte, demokrasiyi, ‘eğitilmemiş halk yığınlarının değer olduğu, demagoglara ve tutkuları kullanmaya önem veren’ bir devlet şekli saydığı için Platon, *ne*, ‘rûhun erdeme uyan faaliyeti’ saydığı mutluluğu, yalnız bilgeye hasrettiği için Aristoteles! Bentham, ‘çok kişiye çok haz’ vermek, öğrencisi Stuart Mill ise, toplumu ancak bilimle acılardan kurtarmak taraflısı olmakla birlikte, dünyada, Milâttan sonraki V-XI. yüzyıla, hattâ, XIII. yüzyıla kadar, *Türk Asrı* olmakla, Türklerde bilim çok yüceltilmiş, hem “kutun belgüsü bilig”dir denmiş, hem de, bilim tadının ebediyeti ve bilimin mutluluk kaynağı olduğu vurgulanmıştır (Beyrûnî’de olduğu gibi). Ödevi, “insanın kendine buyurma özgürlüğüdür” diye tarif eden Kant ise, “en yüksek erek, mutluluk değildir, ahlâktır” dediği için, kök oluşturamaz.

Atatürk, millete ve memlekete karşı olan görevini yapmakta, ister kişisel bir beklenti içerisinde olsun, isterse de olmasın, o, “nihilizm ve pesimizm canavarını” öldürmüş, ve bunca kimsesizin kimsesi olmuş olan yüce bir alp olarak, “Atalar Rûhu”nda ebedîleşmiştir.

Böylece, Atatürk’ün sa’âdet anlayışını, tarihteki köklerini göstererek, hatırladıktan ve onu konumuz olan “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji”nin temeline yerleştirdikten sonra, şimdi artık, Atatürk’ün hayatının, ve, dolayısıyla, siyâsetinin, özellikle de kültür politikasının merkezine almış olduğu bazı kavramları sırasıyla incelemek üzere, sayabiliriz: İlkin, ve, en başta “Cumhuriyet”. Sonra, “Kültür ve Medeniyet”, “Harâset-i fikriyye” (*culture intellectuelle*), “İlim ve Fen”, “Mütefennin”, “Seciyye”, “Seciyye-i millîye”, “Millî Devir”.

Böyle bir sıralamanın ve “Cumhuriyet”i başa koymanın gerekçesi, Atatürk’ün “Cumhuriyet”i, kendi hayat plânında ilk hedef olarak tutturmuş olmasıdır. Atatürk, “Cumhuriyetin temeli kültürdür” dediğine göre de, “Cumhuriyet” kavramının hemen ardından, ağırlıklı kavram olarak, “Kültür ve Medeniyet” ile “Atatürk’ün Kültür ve Medeniyet Anlayışı” gelir. Sonra, “Kültür”e bağlı kavramlar olarak, altta, “Harâset-i fikriyye” sonra, “İlim ve Fen”, “Mütefennin” gelir. Duruma göre, bu kavramlara ilişkin

olan birtakım mülâhazalar yer alır; onların hazırlıkları yapılır. “Müfetenin”in, Atatürk tarafından sorgulanması ise, bizi, Atatürk’ün “İlim ve Fen”ni dayandırmış olduğu “Seciyye”ye, “Seciyye-i millîye”ye ve “Millî Devir” kavramlarına ve sonuca, sonuncu değerlendirmeye götürür. Şimdi, bu söz konusu olan kavramları, söyleniş sırasıyla ele alalım.

Atatürk’ün hayat planındaki ilk merhale, “*bu hayat*”ın (toplum halinde yaşayan insanların müşterek hayatının), bir “*Hayâl*” değil, durmadan “*Tahavvül*”, “*Tagayyür*”, “*Temeddün*” ve “*Terakki*” eden bir gerçek¹⁶ olduğunu, “*Hayât-ı Akvâm*”ın ise, “*daimî ve müdhiş bir cidal* şeklinde tebarüz ettiğini” görmekle, Türk milletinin “*şerefle*” yaşamasıdır. Türk milletinin, amacı, ülküsü, bundan böyle, artık, “*’Îlâ-i Kelimetullah*” değil, “*’Îlâ-i hars-ı millî*” olmakla, ayakta kalmasıdır. Bu, Türk milletinin bir ölüm-kalım mücadelesidir, yani, “*Cihân*”da, “*Bu dünyada*”, insanın, kendisini, “nihilizm”e ve “pessimizm”e kaptırmadan, “fakr” arayışlarına da girişmeden, “*Bu hayat*”ı bir “*kakia*”, bir “*Dolce Vita*” bir “*lux*” saymadan ve sanmadan, “*Ferdiyetçi Ahlâkçılar*”a itibar etmeden, “*medenî milletler*” tarafından “*tahkir ve tezyif edilmeden*, -Çünkü, “*medenî milletlerin*” bazı mensuplarınca, “*Türkler, vahşîdir; zâlimdir; icabât-ı medeniyeyi ahz u kabûle gayr-ı müstaiddir*”. Oysa, Atatürk’e göre, bu, “*Garbın (galebe amaçlı) zâlim ve hakikati görmemek için gözlerini kapayan siyasetçiler*”inin “*mahz bir iftira*”sıdır; “*kizb*”idir (yalanıdır). Onların iddialarına göre, Türkler, “*zâlim*” imiş, “*kabiliyetsiz*” imiş, “*terakkîye geç başlamışlar*” imiş, “*terakkileri çok ağır oluyor*” imiş (Toynbee). Atatürk’e göre, bunlar, yalan ve iftirayı metod olarak kullanan galebe amaçlıların taktikleridir. Ama, “*Biz, yabancı düşmanı değiliz; onlarla samimî ilişkiler istemekteyiz.*”-“*Medenî milletlerin şikâri olmadan, Arı ve Temel Bilimi ve ona dayanan yüksek teknolojiyi, onların “seciyye-i millîye” zemininden kaynaklandıklarını görüp, “kültür”ü, “karakter” de denen “seciyye”ye de indirmeden, gerçekleştirerek, onları en azından, öteki “Medenî milletler”in medeniyetleri seviyesine çıkararak, hattâ, onların medeniyetteki seviyele-*

16 “Gerçek” kavramı için Bk. Fikri Sertkaya, *Çin. “Doğru-Gerçek”, Türk Dili*, LV. 436. Nisan 1988, s. 175-181.

rini de geçerek, bulunduğu yere “iyakat”a, hiç duraksamadan devam ederek, *yaşamasıdır*. İşte bunu temin edecek olan idare tarzı “Cumhuriyet”tir; haricen *istiklâl*-’dir, dâhilen “*bilâ kayd u şart hâkimiyet-i millîye*’dir”; “Hâkimiyet-i millîyeyi muhafazadır”. Hâkimiyeti sıfatı ne olursa olsun, hiçbir makama veya zümreye vermemektir, verdirmemektir; kendi mukadderatını kendi kendisine tayin etmektir. “Cumhuriyet fazilet rejimidir”; “Cumhuriyet, fazîlet-i ahlâkiyeye müstenid bir fazilet rejimidir”. O, “irade-i millîyemizi en uygun surette gerçekleştiren bir rejim”dir.

Bir Asya kavmi olan ve M.Ö. 4000’lerde Mezopotamya’ya yerleşmiş bulunan Sumerlilerin “(Sopası) Doğru Olan (*Si.pa.si.*)” hükümdarları, insanları idare etme yetkisini, Gök Tanrısı Anû’nun emriyle, “Tamgalar yeri (*Donator Formarum. Vâhib us-Suver*) olan Ay Tanrısı Nannar”dan almıştır. En eski toplumsal kanun metinleri, Sumerli hükümdarlar Urukagina (), Urnammu (), Lipid İhtar (), Ana İttişu () tarafından “eli silâh tutan” gençlerle, deneyimli “ihtiyarlar”ın oluşturmuş olduğu “meclis”te, danışarak, “kingeşerek”, “meşveret” ederek, konulmuştur. Hititli Hammurabi Kanunlarının tarihi M.Ö. 17 olmakla, onlar, Sumerli kanunlarından sonra gelir.¹⁷ Türklerde yasası “tengrice konmuş köklü”, kozmik ve objektif temelli, “küfr ile dünya durur, amma, zulm ile durmaz” söylemlili olan “kingeşmek” gelenekli, kutlunun, kutunu, herbiri “gönül” taşımakla, tanrısal olmaya birer aday olan kutsuzla paylaşma amaçlı olan memleket insanları, toplumsal yasayı koymaya eşit surette katılmalıydılar; ve, her bir vatandaş, toplumsal yasadan, yine, *eşit surette* pay almalıydılar; yoksa, toplumsal yasayı irade etme gücü, tek kişinin eline bırakılmamalıdır. Öyleki, “ne *absolutisme*” (mutlakiyet, “saltanat-ı müstebite”), ne “hilâfet”! Sadece ve yalnız “irade-i millîye”! İşte, en son tahlilde veya en son toparlamada, Atatürk’ün “Geist”inin, “tîn”inin temelindeki tarihsel kültür birikiminin manzarası böyle görünmektedir! Atatürk’e göre, “her devletin derece-i temeddünü ile mütenasip mevzûât-ı hukukiyyesi vardır. Bizim milletimiz ve hükümetimiz, fikr-i adalet ve zihniyet-i adalet noktasında, hiçbir medenî kavimden

17 Mübahat Türker-Küyel, “Türklerde Adalet Kavramının Outolojik Bir Temeli Var mıdır?, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül. 1986, III. cilt, s. 735-742, (1991), TTK Bsm.

dûn değildir". "Aramızda yaşayan anâsır-ı gayr-ı müslimenin emniyetlerini ve serbesti-i inkişaflarını temin etmek, (onların) Osmanlı Devleti ve milleti agûşunda mazhar oldukları imtiyazât, üç asrı mütecaviz bir zamandan beri, ziyadesiyle mevcuttur." Türklerin, onları "müsavat ve adalet düstûruna tevfikân idareye gayr-ı muktedir olduğu" ve "gûya, milletimizin, hey'et-i umumîyesiyle, kabiliyetten mahrum bulunduğu" iddialarına gelince: "Milletimize zulüm ve kabiliyetsizlik atıf ve isnadı sırf kizb ve iftiradır". "Zulüm, medeniyetle kabil-i te'lif değildir... İstidatsızlık ise şâyân-ı afv olamaz. Çünkü, milletler, işgal ettikleri arazinin sahib-i hakikisi olmakla beraber, beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin menâbi-i servetinden hem kendileri istifade eder ve, dolayısı ile, bütün beşeriyeti istifade ettirmekle mükelleftirler. Bu düstûra göre, bundan âciz olan milletler hakk-ı beka ve *istiklâl*e lââyık olmamak lâzım gelir".

Bu "iftira" ve "kizb" karşısında Atatürk, milletin olumlu vasıflarını bildirmek zorunda kalmıştır: Bir "aşiret"ten, kemal-i şevket ve azametle 600 yıl hüküm süren bir imparatorluk çıkarmak, kıt'alar arasında büyük odukların sevki ve nakli, teşkilâtı, idaresi, "ecnebiye riayetkar olmakta yegâne-lik", Fâtih-'in din adamlarına imtiyazlar vermesi, "en müsaadekâr ve civanmerd bir millet olmak"... gibi. Atatürk'e göre, "Âlemde hak diye bir şey vardır; ve, hak, kuvvetin fevkindedir"; ve, "Avrupa'nın namusuna farta-ı itimad gösterince, bu, kendi fezâ'ilimizi unutturmamalıdır". Atatürk'e göre, "Vâzi'-ı kanun, beşeriyetin bütün hissiyatına, bütün ihtirasâtına herkesten daha çok nafiz ve vâkıf olur". "Fakat, nefsinin herkesten ziyade ve tamamen ve bütün şümülü ile bunlardan tecrid etmek kudret de kabiliyeti-ne ve malik olmalıdır...".

"Tanzimat" hareketi ile Batı'ya döndükten sonra, ülkeyi etkileyen fikir akımlarını ihmal etmek. -Atatürk, "Avrupa'da, efkâr-ı ahrârından dolayı, kendilerine lââyık bir takım müessesât-ı ilmiyye ve idariyye tesisine başlamışlardı. Sultan Mahmud-i Sâni, Avrupa'yı *taklîd* (etti). İslahat ile mukalilitlik (yapıldı). (Oysa) bir milletin sa'âdet (saydığı) bir millet için felâket olabilir. (İslâhat öğeleri) bir milletin kendi ruhundan çıkmalıdır. Deli Petro, *taklîd* ile milletini ıslah etmek istedi. Bir Rusun bir Alman olması

mümkün değildir. Dünya ilminden istifade edeceğiz; ama asıl cevheri, çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkîye çok kabiliyetli olan (insanlarımızdan), kendi içimizden çıkaracağız” dediğine göre, “(herhangi bir konuda)” doğru ve yakînf bilgiyi arayış yöntemine ve amacına - burada “herhangi bir konu”, “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknolojidir- aykırıdır. O halde, şimdi biz, bir de meselenin bu yüzünü görelim.

Türklerin her türden tarihleri hakkındaki bilgileri, biz, genellikle, onların kendilerinden değil, ekseriyetle, onların temas etmiş oldukları komşularından, Çin, Hind, İran, Bizans, Arap, Ermeni, kaynaklarından etnolojik ve arkeolojik araştırmalardan, Türkologların çalışmalarından ediniyoruz.¹⁸

Kültür tarihçileri, Türkleri, yeryüzünde, yaklaşık, M.Ö. 3500 lerle, M.Ö. 3000'lere tarihlenen yıllarda, iki en eski yerleşim bölgesinde olarak, göstermektedirler: Birisi Afaniesevo, Minusinsk, Ananin, Karasuk, Tagar, Taştık, Pazırık kültürlerinin görüldüğü Sibiry'a'nın güneyi, özellikle Kem (Yeni Sey) Irmağının kaynakları ve Çin'in kuzeyi. Diğer Mezopotamya-Sumer bölgesi. Bu kültürlere Türklerin katılmış olduğuna muhakkak gözüyle bakılmaktadır. Bu her iki bölgeye ilişkin tezlerin taraftarları, karşı tarafın tezleri hakkında sessiz kalmakla, henüz, araştırma ufkunda, bu birbirlerinden çok uzakta bulunan iki bölgenin, Harmatta ve Aydın Sayılı'nın ki tarzında¹⁹, henüz, bir “integration”u görünmekte değildir. Türkoloji, Radloff'un incelemeleri göz önüne alındıkta²⁰, henüz, genç bir bilim dalıdır. Bu dalda birçok köşe aydınlatılmış olmakla birlikte, birçok köşe de, daha henüz, aydınlatılmış değildir. Türklerin en eski siyasî tarihleri konusu bu kabildendir. Ama, bütün bunlarla birlikte, tarihler, ilkin, İslâm öncesi en eski Türk devleti olan Büyük Hun İmparatorluğu'ndan sonra, Birinci ve İkinci Kök Türk, Uygur, Kırgız, Türgiş, Karluk, Sabar, Avar, Hazar, Peçe-

18 J.P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul, İşaret, 1996, s. 243 vd.

19 Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1967, TTK; Harmatta, “Inscriptions Runiques Turques en Europe,” *Erdem*, 3/7, 1978. Krş Mübahat Türker-Küyel, *Halı Konusu Hiç Felsefenin Görüş Alanına Girebilir mi?*, s. 12, AKM, Ankara 1998 (*Ariş Dergisi*)nin IV. sayısının ilavesidir.

20 Ahmet Temir, *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri*, Ankara 1991.

nek, Uz, Kuman, Ogur devletlerinden bahsetmektedirler. İslâmî-Türk devletlerinin Gazneli, Karahanlı, Selçuklu, Hazermşahlı, Timurlu, Türk-Hindli, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve, nihayet, Osmanlı devletleri olduğu malûmdur. Yine malûmdur ki, Osmanlı devleti, bir “Kuruluş Devri”nin (1231-1453) ve Bizans’ın çökertilmesinin ardından bir “Kanuni Devri” (1520-1566) yaşamıştır. XVI. yüzyıl sonu ile, XVII. yüzyıl arasında, başına gelen bir- takım olaylar yüzünden bir “İslâhat Devri”ne (1683-1826) girmiştir.

Tarihçiler, Türk tarihini cihan tarihine denk tutarlar. Ama, onlar, Osmanlı saltanatında, XVI. yüzyılda, Kanûnî’nin “Muhteşem Devri”nde (1520-1566), toplumda, yavaş yavaş da olsa, şu türden çeşitli olumsuzlukların baş göstermiş olduğu değerlendirmesini de yaparlar: Ordunun siyasete karışması, disiplinsizliği, “saray”ın idareye müdahalesi, rüşvet vak’aları, maliyedeki bozukluklar, refahla gelen gevşeklik, Avrupa’nın açık denizleri ele geçirme ve sömürge kurma siyaseti karşısında Osmanlıların, sadece, Akdeniz’e hâkim olmakla yetinme siyasetleri... gibi. Bunlara, bir müddet sonra, “Celâlî (“Çift Bozan”)) gibi önemli, “Patrona”, “Kabakçı” gibi merkezdeki isyanlar, “lux” merakı, “Ağalar Saltanatı”, “Kadınlar Saltanatı”, cülus bahşişleri, ganimetlerin azalması, medrese programlarına temel (arı) bilimlerin konulmaması, Koçi Beyin Risâlelerinde vurguladığı olumsuzluklar gibi daha başka olumsuzluklar eklenecektir. Tarihçiler, 1683-1699 yılları arasında, Osmanlı devletinin “Felâket Seneleri” olarak tavsif ederler; ve, Osmanlı tarihini, temele şu türden bazı ilkeleri koyarak yorumlamak isterler- tarihçiler arasında onları, birer açıklama modeli olmaktan öte, *gerçek* yerine koyanlar bile bulunmaktadır: “Devlet (Rical) için asker, asker için para, (“iktâ” Cl. Chahen), para için reaya, reaya için adaletten ibaret bir “Adalet Çemberi”, Koçi Bey Risaleleri yanında, Modern Çağda, temele konan çeşitli “Cemiyet Nazariyeleri” ve “Tarih Felsefeleri” gibi: “*Homo homini lupus* (insan insanın kurdudur)” diyen Hobbesçu, “*Struggle for life*” =Hayat kavgasını temele alan Darwinci, “İrk”a ön plânda yer veren “Sağ Hegelci”, “Karşıt sınıflar kavgası”nı temele koyan “Sol Hegelci”, Toplumda “terakkîyi (progres) temel bilimlerin fonksiyonu sayan “Po-

sitiviste” Compté’çu... görtişler bu kabildendir.

Atatürk’ün, “Hayât-ı akvam “*müdhiş bir cidal* içerisinde tezahür eder” sözleri, Osmanlı tarihini yorumlarken, insanı, bir uçta, İstanbul Andlaşması’nın (1533) arada, Sitvatorok (1676), Karlofça (1699), Pasarofça (1718), Lâle Devri (1718-1730), Kaynarca (1774), Ziştovi (1791), Yaş (1792), Edirne (1878), Londra, Berlin, Aya Stefanos andlaşmalarının öteki uçta ise, Sevres (1918) Andlaşmasının muhtevasını düşünmeye sevkeder. Yeniçeri teşkilâtında ilk kökten bir “teceddüd” öngören Genç Osman’ın (1618-1620) ve III. Selâm’ın (1789-1807) akıbetlerini de! Belki, “*Nizâm* (ordre?)-ı *cedid*’i (1789-1809), II. Mahmud’un orduyu ve donanmayı “islâh” hareketlerini, Alemdar Mustafa Paşa ile “Kapı Kulu”nun karşıtlığını, “Sekkân-ı Cedîd”i, “Vak’a-i Hayriye”yi (15 Haziran 1826), “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye”yi ve “İ’lâ-i Kelimetullah” gerekçesini de birlikte mütalea ederek! Çünkü, tarihçiler değil sadece “Tanzimat”ın, hattâ “Cumhuriyet”in bile bu köklere bağlı olduğu inancı içerisinde dirler.

Osmanlı Devletinin “İslâhat Devri”ne girişi, ancak, çağdaşı yüzyıllardaki “Batı Dünyası”nın içinde bulunduğu hallerle bir manâ kazanabilir; anlaşılabilir. Bu manâları ona veren şey, Avrupa’nın, barutu, pusulayı, matbaayı icad etmiş, okyanuslarında dolaşarak Yeryüzü’nü “keşfetmiş”, “sermaye terakümü”nü gerçekleştirmiş, XII. yüzyıl *Renaissance*’ının ardından, kendisini, yine, kendi “Orta Çağ”ından çıkartmış olan “Renaissance”ını, “Reforme”unu, “Humanizma”sını, ‘Tenevvür (Aydınlanma, Aufklärung)”ünü yaşamış yüksek bilimsel düzeye ulaşmış, ileri endüstrisini kurmuş, “Parlamentarizm”ine kavuşmuş, “İnsan Hakları Beyannamesi”ni onaylamış olmasıdır. Avrupa’yı, kendi Orta Çağ’ından çıkartmış ve “modern”leştirmiş olan öğeler de, başlıca, yine, işte bunlardır. Gerçi, Avrupa, içten, kendi bünyesini oluşturan “karşıt sosyal sınıflar”ının, dıştan, “sömürgeciliğinin” sebep olduğu 1789,1830,1848 ihtilâlleri gibi ihtilâllerle sarsılmıştır; mütefekkirleri ve siyasetçileri toplumlarını ayakta tutmak için tedbir arayışları içerisinde girmişlerdir. Onlar, birbirlerini hazırlayan veya nakzeden pek çok “cemiyet nazariyeleri” üretmişlerdir. Bunlardan bir kısmı Osmanlı aydınlarına ulaşmış, Osmanlı toplumunda etkin ağırlıklar koy-

muştur.²¹ İşte bunlardan birisi de “Positivisme”in “Cemiyet Nazariyesi”dir. Öyleki, “Positivisme”, “Batı’ya Dönme”ye, “Tanzimat”ı gerçekleştirmeye kararlı olan Osmanlı devlet adamları (Reşit Paşa) ve düşüncüleri ile az-çok birlikte salınmıştır. Atatürk’ün dediği gibi, “XIX. yüzyılın başında, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, bir çok zayıyata rağmen, hâlâ, vâsi bir imparatorluk idi”.

Batı’da, “Modern Çağ”da, Descartesçi “Şuur Felsefesi” kalkışlı, “Matematik Yöntem” merkezli, “Sistem Vahdeti” arayışlı, “Bilim Tasnifi”ni gözetici, “Tenevvür”cü, olan etkilerin ve öncülerin ardından, Kant’ı ve “Alman Romantikleri”ni (Fichte, Schelling, Hegel) takiben gelen, Fransız “positivisme”inin kurucusu Auguste Comte, toplumun, “Organik” ve “Kritik” devirler idrâk ettiğini söylemiştir. O, toplumdaki “*Aile, Mülkiyet, Sosyal Tabakalar, Devlet, Dil*” öğelerini “statik”, toplumun geçirdiği “Teolojik”-“Metafizik”-“Pozitif dediği “*Haller*”i ise, “dinamik” saymıştır. Comte’a göre, “1789 Fransız İhtilâli”, *Absolutisme*’i ortadan kaldırmak suretiyle, her ne kadar, “*positif*” bir iş yapmış ise de, temele, “Liberte-Egalite-Fraternite” (Hürriyet-Müsavat-Kardeşlik) gibi, toplumda, “union” (vahdet, itihâd, birlik) sağlayamayan ilkeleri koyduğu için, “Kritik Devir”i aşırabilecek güçte olamamıştır. Ona göre, “Kritik Devir”i aşmak için, temele, devri geçmiş birtakım “teolojik” ve “metafizik” ilkeler koymak yerine, “sosyal fenomenler” arası ilişkileri, “tecrîd” (*abstraction*) ve “genelleme (*generalisation*)”ye dayalı “bilimsel yöntem”e göre ve “bilimler serisi”ne bakarak, “önceden kestirme (*prediction*)”ye imkân verebilecek “dinamik” ve “yeni (*cedîd*)” dediği bir bilime (sosyolojiye) riayet eden “*Pozitif düşünce alışkanlıkları*” koymak, “zihniyetleri ve müesseseleri, ‘dinamik statikten, terakki (progres) nizâmından (Ordre), hareket sükûnetten gelir’ kuralına göre, değiştirmek gerekir. En sonda, Eski Roma’dan “*politik birlik*”i, eski Yunan’dan “*entellektüel birlik*”i, Hristiyanlıktan ise “*Ahlâkî birlik*”i almış olan, “akıl ile kalbin” *birleştirilmiş olduğu* “*Yeni nizâm-ı Âlem*”in entellektüel üstünlüğünü din adamının müessiriyeti ile birleştirmek, “zihnin nizâmının, tabiatın nizâmı olduğuna” inanarak, “Batı cumhu-

21 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi, I-II*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1966.

riyeti (Avrupa) Birliği”ne ve insanın “Tanrı kılındığı” “İnsanlık Dini”ne (İnsaniyet Dini) varılır; “Birlik”, “Nizâm” teessüs eder; “Khaos”tan, “Kritik Devir”den çıkarılır. Compté’un, bu fikirlerini, Osmanlı hükümdarı Abd ul-Me-cîd’e ve Rus çarı Nikola’ya birer mektupla bildirmiş olduğu anlaşılmaktadır.²²

Malûmdur ki, ilgili literatürde, kültürün yüzlerce tarifi yapılmıştır; araştırmacılar, ona, çeşitli açılardan yaklaşmışlardır. İçerisinde bir “*theoria*” bulunmayan, bu sebeple de kültürün en çok kullanılan tarifi, onun, insanın, doğuştan, genleriyle getirmemiş olduğu ve doğaya katmış bulunduğu her tür ürün oluşudur. Bu ürünler içerisinde, teknolojiye, endüstriye, sınıflı ürünlere “maddî”, geri kalanlara ise “manevî” kültür nazarıyla bakılır. “Maddî kültür”e “medeniyet” de denir.²³ Ama, Atatürk, bir yanda “kültür”, bir yanda “medeniyet” bulunmaktadır diye bir ayırım yapmaz. “Bence, der, medeniyeti harstan ayırmak güçtür, ve, anlamsızdır”. Atatürk’e göre, “Memleketler muhtelifdir, fakat, medeniyet birdir; ve, bir milletin *terakki* etmesi için de, bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lâzımdır”. “Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz; diğer milletlerde de tesirini gösterir; büyük kıt’alara şâmil olur... Bazı milletler, yüksek ve şâmil harsa, ‘medeniyet’ diyorlar. ‘Avrupa medeniyeti’, ‘asr-ı hâzır medeniyeti’ gibi... *Medeniyet, harstan başka bir şey değildir*”.

Atatürk’e göre, (1) “Kültür (veya hars)”, “okumak, anlamak, görebilmektir”; “görebildiğinden manâ çıkarmaktır”, “intibahtır”, “düşünmektir”, “zekâyı terbiye etmektir”. (2) Ona göre, “kültür”, “insanım diyen bir vasfı mahsûstur”, yani, “kültür”, “insan (*tabiat*)ı(n) yüksek feyizleriyle mes’ûd olmaktır: temizlik, saflık, yükseklik, insanlık... gibi. Bunların hepsi, *insanlık* vasıflarındandır”. (3) “Kültür”, ona göre, “*tabi’at*’ın insanlara verdiği bu yüksek vasıfları, kendi çocuklarına, hafidlerine, ve atfisine vermesidir. Kültürlü insan ise, hem, kendisi kültür sahibi olan, hem de, bu hassayı muhitlerine ve bütün Türk milletine yaymakta olduklarını kani’ olan kişilerdir”. (4) “Kültür, insan dinamizminin ifadesi” olmakla, “aynı zamanda, in-

22 Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, Pınar mtb., İnsan Ya. İstanbul 1986.

23 Aydın Sayılı, *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*, 1948, Ankara, MEB.

sanların hayatında, faaliyetlerine hâkim olan kuvvet, ibda' ve icâd kabiyetidir." (5) "Kültür (veya hars), bir insan cemiyetinin, *Devlet Hayatında, Fikir Hayatı'nda*, yani *İlim'de, İctimaiyat'ta*, ve *Güzel San'atlar'da, İktisadî Hayat'ta*, yani, *Ziraat'te, Sanat'ta* (Sanayi'de), *Ticâret'le*, kara, deniz ve hava *Münakalâtında*, yapabildiği şeylerin muhassalasıdır". Kültürü medeniyetten ayırmak güç olduğuna göre, Atatürk'ün, kültür hakkında saymış olduğu bu belirlemelerine şunu da eklemek gerekir: (6) "Medeniyet demek, afv ve müsamaha demektir... Afv ve müsamahaya dayanmayan medeniyet, ceberûta dayanan medeniyet, çöker... Ancak, millî davalarda, millî kalkınmada, netâyici kitleye müessir olan işlerimizde, müsamahaya yer yoktur".

"Kültür seviyesini, *Devlet, Fikir ve İktisâd Hayatı*'ndaki başarılar ölçer". "Devlet, Fikir ve İktisâd Hayatı" ise, birbirlerine bağlıdır. "*Siyâset Hayatı*"na da "Kültür" ve "Ekonomi" istikamet verir". "Kültür (veya harsın) medlulünü, "*seciye* diyebileceğimiz, karakter mefhûmuna indirmelidir". Atatürk, görüldüğü üzere, "İktisadî (Ekonomik) Hayat"ı, "Fikir Hayatı"ndan sonra zikretmiştir. Ona, göre, "Siyâset Hayatı"na yön veren etmen, başta ve asıl, "Fikir Hayatı"ndaki "*İlim ve Fen*"dir.²⁴

Atatürk, önceki bir tartışmasında, "*İ'lâ-i Kelimetullah*" siyaseti ile acaba, "Panislamisme" mi , yoksa, "Panturkisme" mi kastedilmektedir diye sorar. Ona göre, "(her bir ferd), kendi dimağında, bir mefkûre-i âliye besleyebilir", fakat, diye ilâve eder, "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin, sabit, *müsbet*, maddî bir siyaseti vardır. O da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muayyen, hudûd-i millîyesi dahilinde, -ki, o hudûd, "Mîsâk-ı Millî" ile belirlenmiştir-, *Hayât'ını* ve *İstiklâl'ini* te'mine matuftur..." "Dindaşlarımızın mes'ûd, müreffeh, müstakil yaşamasını isteriz... Fakat... bu hey'et-i içtimâîyenin büyük bir imparatorluk halinde bir noktadan sevk ve idaresi bir *hayâl'dir, ilme, mantığa, fenne* muhalif bir şeydir... Bir hakikat-i tarihiyye, bir hakikat-i fenniye ve ilmiyye olarak, daima, hatırda tutmalıyız ki, bir cism-i siyasînin, hududunu geçemeyeceği bir gâ-

24 A. Sayılı, incelemelerinde, Atatürk'te, "ilim" ile "fen"nin, arı bilim, temel bilim aulama geldiğini göstermiştir. "Fen"ni teknoloji sanmak bir yanıdır.

ye-i kuvvâ vardır. Nasıl ki bir insanın hüsn-i teşekkülü için birtakım mâ-kûl ve tabîî hatlar vardır". Atatürk'e göre, "Milletimizin mefkuresi" bir "Panislamisme" veya bir "Panturkisme" değildir, fakat, "Cihanda, tam mânâsıyla bir medenî hey'et-i içtimaiyye olmaktır". Bundan böyle, artık, "İ'lâ-i Kelimetullahın yerini, "İ'lâ-i hars-ı millî" almış bulunmaktadır.

Atatürk'e göre, "İlim ve Fen", yalnız Güzel San'atları, Sanayii, İktisadî sevk ve idare etmekle kalmaz, o, "Ordu"yu da idare eder. Öyle ki, Atatürk'e göre, "ordunun zaferlerinin sırrı, orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düstûrlarını rehber ittihaz etmiş olmaktır". "Muharebe, iki ordunun çarpışması değildir. Muharebe, milletlerin çarpışmasıdır. Milletlerin, bütün mevcûdiyetleriyle, ilim ve fen sahalarındaki seviyeleriyle, ahlâklarıyla, harslarıyla, maddî-manevî kudret ve fazîletleriyle ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. (Öyle ki, eğer ordu yenilmişse, millet yenilmiş demektir". "Arzumuz, haricen *İstiklâl*, dâhilen, *bilâ kayd u şart Hakimiyet-i Millîye*'yi muhafaza (etmektir)... O halde, "ilim ve irfan zaferlerine... Yeni ilim ve iktisad zaferlerine..." doğru yönelmelidir. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" dileğinin, onun, istilâ siyasetine karşı olduğunu ve tarihi de bu açıdan değerlendirdiğini göstermektedir.

Atatürk'e göre "bir milleti yaşatmak için, birtakım temeller lâzımdır. Bu temellerin en mühimlerinden birisi san'attır (zenaat). Eğer, bir millet sanattan ve san'atkârdan mahrum ise, tam hayata malik olamaz. .. San'atsız kalan bir milletin hayat damarlarından birisi kopmuş olur.. Bir millet san'ata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felâkete mahkûmdur.. Milletimiz ordu hey'eti halinde idi. Orduda bir sanatkârın bulunması, hükümdarı meyus etmişti. Oysa, kimseye muhtaç olmadan mes'ûd ve müreffeh olmakta, san'at elzemdir. San'atın en basiti en şereflişidir. Hükümdarlar, din kisvesi altında, san'attaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Onlar, halka san'atı bıraktırıp, yabancıların bekçiliğini yaptırmışlardır. Bizi mahvetmek isteyenler ise, san'atın her şubesinde terakkî etmişlerdir. Haricî düşman, bizi, müstemleke yapmak, içteki düşmanlar ise, halkın parasını elinden almak istemekteydiler. Oysa, ufak dükkânlardan, muhteşem fabrikalara geçilecektir..

Eğer, *fakrı*, *fazîlet* bilirsek, *asâr-ı sanayide*, yine, *hâricin haraçgüzarı* oluruz. Halkı, *talim-terbiye*, *ilim-irfan yoluyla*, *ticarette*, *san'atta* ve *ziraatte* yararlanacak hale getirmeliyiz, *sanayi okulları açmalıyız*".

"Hükümdarlar, *din kisvesi* altında, *san'atın gelişmesine engel* oluyorlardı", dedik, ama, "Elhamdu lillah, (biz) *Müslümanız, dindarız*". "Akla uygun olan, *dine de uygundur*". "Nitekim, *Türk gelenekleri de İslama yakındır*". "Dinimiz *terakkiye engel değildir*". Bu bakımlardan, "Türkler, daha da *dindar olmalıdırlar*". (Ama) "*irticâî hareketleri sosyal bir sınıfa dayandırmak da bir hayaldir*. Çünkü, *halk, o sâf kitle, tecdüüd taraftarıdır, terakkî'ye çok kabiliyetlidir. Müreffeh, müstakil ve zengin olmak istemektedir...*" "Halifelik (ise) *papalık gibi, kuvvetli değildir*". "Ben, şahsen, *halife olmak istemem*". "Unsur-i *aslî maarıftan mahrum bırakılmıştır... Köylüye, milletini, dinini, dünyasını tanıyacak kadar coğrafî, tabîî, tarihî, dinî, ahlâkî bilgi vermek, dört işlemi öğretmek ilk hedef (tir)...*" "Telif ve tercüme, *hâkimiyet-i milliyenin istinadgâhıdır; ve millî harsın en mühim vasıta-i intişarıdır. Tetkikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti'nin vazâifî, Hikmet-i İslâmiyye'yi Garp nazariyat-ı ilmiyye ve felsefiyye (felsefeleriyle ?)siyle mukayese ve akvâm-ı İslâmiyenin itikadî ilmi, içtimaî, ihşaî ve iktisadî hayatlarına ait şunânâtı tetkik ve neşîr ile bir Külliyyât-ı İslâmiyye vücûda getirmektir*" (4. Toplantı Yılına Açış Nutku, (1.3.1923). "Kanûn-u esâsî, *cümlelerin malûmudur ki, Kur'ân-ı azîmuşşan'daki nusûstur... Dinimiz son dindir. Ekmel dindir... akla uygundur*" (Balıkesir Nutku). "Asıl *kâfir, asri olmayı küfür sayandır*".

"İlim ve fen teşebbüsâtının *merkezi mekteptir. Orası, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şeref-i istiklâlî öğretir... İstiklâlî kurtarmayı öğretir. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesinde ki, Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiiri, edebiyatı bütün bedayii ile inkişâf eder... Memleketimiz için de, efkâr-ı medeniyenin, terakkiyat-ı asriyenin bilâ ifâte-i ân intişar ve inkişaf etmesi lâzımdır. Bunun için, bütün erbâb-ı ilim ve fennin bu hususta çalışmayı bir vecibe-i namus bilmesi iktiza eder... Gözlerimizi kapayıp mücerred yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp, cihan ile âlâkasız yaşayama-*

yız. Bilakis, *müterakkî, mütemeddin* bir millet olarak, medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız... Hiçbir delil-i mantıkîye istinad etmeyen birtakım an'aneler, akîdelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin *terakkisi çok* güç olur; belki de hiç olmaz. Terakkîde kuyûd ve şerâ'iti aşamayan milletler, *hayatı mâkûl* ve amelî müşahâde edemezler. *Hayat felsefesini* vâsi gören milletlerin taht-ı hâkimiyet ve esaretine girmeye mahkûmdurlar... Cehil izâle edilmedikçe, yerimizdeyiz. Yerinde duran, geriye gidiyor demektir..."

"Tahsil-terbiye, milletimizin tarihî tedenniyatında, en mühim âmildir. Onun için, eski devrin hurafelerinden ve evsâf-ı fitriyemizle hiç de müna-sebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şark'tan Garb'dan gelebilin bilcümle tesirlerden tamamen uzak *seciyye-i millîyemizin* inkişâf-ı tâmmu ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir... Harâset-i fikriye zemin ile mütenasiptir. O zemin milletin seciyyesidir. Çocuklarımızı, gençlerimizi yetiştirirken, onlara *mevcudiyet'i, hakk'tı, birlik'i* ile tearuz eden yabancı anâsırla mücâdele, efkâr-ı millîyeyi kemâl-i istiğrak ile, şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin" edilmelidir. (Bu), yeni neslin kuvvây-ı rûhâniyesine zerk edilmelidir... *Daimî ve müdhiş bir cidâl şeklinde* tebarüz eden *hayât-ı akvamın felsefesi*, müstakil ve mes'ûd kalmak isteyen bir millet için, bu evsâf kemâl-i şiddetle talep etmelidir". Yukarıda, din ile ilgili fikirleri sırasında işaret edildiği gibi, Atatürk'e göre, köylüye, okuma-yazma, vatanını, maarıftan mahrum bırakılmış memleketini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihî, dinî, ahlâkî bilgi vermek, dört işlemi öğretmek ilk hedef... (tir). Milletimizin inkişâf-ı dehâstı, bittabi, ve bu sûrede lâıyk olduğu medeniyete irtikasî âlî meslekler erbabını yetiştirmekle ve millî harsı i'lâ ile kabildir... En evvel, Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine an'anât-ı millîyesine düşman olan bütün anâsırla mücâdele etmedikçe, anâsır-ı ruhaniye ile mücehhez olmadıkça, cemiyetlere *istiklâl ve hayat hakkı* yoktur. Memleketin efkâr-ı umumîyesini, cihana, matbuat tanıtır. Matbuat, sedâ-i umumîdir. Rehber ise mekteptir... Halkın sesi hakkın sesidir. "Cumhuriyet, fikren, fennen, ilmen, bedenen kuvvetli, yüksek seciyeli muhafızlar ister. Öğretmenlerin başarısı, Cumhuriyetin başarısıdır. Cumhuriyet, fikri hür,

vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister. Milleti kurtaracak olanlar, yalnız ve ancak, muallimlerdir". "Cumhuriyet onlardan yüksek hizmet beklemektedir. Öğretmenler, *teceddüd, tekâmül, temeddün* yolundaki ordudur; *irfan ordusudur.*" "Memleketi, milleti *kurtarmak* isteyenler için, hamiyet, hüsn-i niyet fedakârlık elzem evsâf. Fakat, yetmez. Bunun yanında ilim ve fen lâzımdır. İlim ve fen teşebbüsâtın merkezidir. Milletimizin fikrî terbiyesinde rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Kurtarıcıların nâmuskâr ve birer âlim olması lâzımdır. *Bu hayat*, ancak, ilim ve fen ile olur". "İlim ve en için kayıt ve şart yoktur. Garptan, Şarktan, ilim ve fen nerede ise, oradan alacağız; ve, her ferd-i milletin kafasına koyacağız. Dünyada, her şey için, *hayat* için, en hakikî mürşit ilimdir ve fendir; bunun aksi, gaflettir, dalâlettir".

Atatürk'e göre, "medeniyetin esası kendisini *terakkîde* bulur". "Terakkî, ise *aileye* dayanır". "Aile toplumun temelidir", "toplumun temeli ailedir". Demek ki, "medeniyet", dolayısıyla, aileye dayanır. A. Compté da, yukarıda temas edildiği üzere, Aile'yi, Devlet'i, (Sosyal) Sınıfları, Mülkiyet'i ve Dil'i içerisine sokmuş olduğu "sosyal statik"ten sayar. Aile çözüldü mü toplum çözülür, dağılır; yok olur. Compté'a göre, toplumdaki "union" (vahdet, ittihâd) fikri ile toplumdaki "progres" (terakki) fikri arasında bir "*correlation*" vardır. -"Jön Türkler", bu fikri, Ahmet Rıza'da olduğu gibi, "ittihâd-ı anâsır" fikrinin temelini almış, "Méchevéréte" gazetesinin "motto"su halinde, "*Union et progres* (İttihâd ve Terakki) olarak kabul etmiş, sonra, o "motto"yu değiştirmiştir. Ailenin toplumun temelini oluşturduğu fikri, Türklerde çok eskiden beri mevcut idi.²⁵ Çocuklar, aslen, ailede eğitiliyor, ana dillerini ailede öğreniyorlardı. ("*Ana dili*" kavramının kökü). Atatürk'e göre, "mazimiz, geniştir, derindir. Bu mâzi, Osmanlı, Selçuklu ve öteki Türk devletlerinden oluşur. Gayr-ı millî terbiye, (aileyi, dolayısıyla, toplumdaki) birliği sarsar, ortadan kaldırır, mahveder. Bugünkü intibakımızı, biz, maziye borçluyuz". Bu demektir ki olumlu değerlerin, çoğu, ailede öğrenilir. İşte, Atatürk'ün "mütefennin olmak yetmez, *seciyye*

25 Özellikle yabancı seyahatnameleri. Emel Esin ve J.P. Roux'nun incelemeleri. Krş. Mübahat Türker-Küyel, "*Kutadgu Bilig'de Aile*," *Bilge*, 3, 1995.

lâzımdır". "Haraset-i fikriyye zeminle mütenasiptir. O zemin seciyedir; seciyye-i millîyedir". "Ama, harsı, karakter diyebileceğimiz seciyyeye indir memelidir." "İlim ve fen seciyye-i millîyeyi inkişaf ettirir" sözlerini birlikte kaydedip, onların bağlantılarını gözönünde bulundurmak lâzımdır. Bu suretle anlaşılabilir ki "ilim ve fennin zemini olmak açısından, seciyye, seciyye-i millîye, ilim ve fennin sebebidir, bir başka açıdan, ilim ve fen ile inkişaf etmek, ettirilmek açısından ise seciyye "ilim ve fennin" neticesi olmaktadır. O, Atatürk'ün, kültür, hars ve medeniyet tariflerinden birinde vermiş olduğu, "(kültür) icad ve ibdâ kabiliyetidir" de. Ama, bu tarifi, kültürün yine Atatürk tarafından yapılmış olan "temizlik, yükseklik, insanlık, saflık, insan *tabiat(in) in feyizlerindedir*", "insanın diyen bir vasıf tarifleri ile birlikte, "milletimizin sâf seciyyesi istidadla mâlfidir", "Türk milleti zekîdir; Türk milleti çalışkandır", "Türk milletinin unutulmuş medenî vasfı, âtinin medeniyet ufkunda bir güneş gibi doğacaktır" sözleriyle birlikte mütalea edilmelidir.

Türklerin olumlu değerlerini Câhız *Fezâ'il ul-Etrâk*"inde²⁶, Yûsuf Has Hâcib *Kutadgu Bilig*"inde²⁷, Atatürk *Söylev ve Demeçler*"inde²⁸ saymıştır. Aydın Sayılı, bilimin, insanı dürüst, tarafsız, sabırlı, alçak gönüllü, açık götüşlü kıldığını, *mistiklikten* uzaklaştırdığını, gelenek saplantısını önlediğini söyler.²⁹ İşte tam bu noktada bilimin yapıldığı zemini oluşturan değerler mi önce gelir, yoksa, bilim mi önce gelir ve onları oluşturur meselesi bulunur. Fârâbî, aynı problemle, "*Sapientia*" (Hikmet, Bilgelik) ve "*Scientia*"nın (bilim) aynı anlama geldiğini, bunun tarihî köklerini göstererek, söylediğinde, merkezî problem olarak ilgilenmiştir; Hikmet=Bilimle uğraşmanın ön ahlâkî şartlarını saymıştır.³⁰ Atatürk de, hattâ siyâset konularında bile, halka *doğruyu* söylemek gerektiğini vurgulamıştır.³¹ Bir

26 Mübahat Türker-Küyel "Millî Ahlâk Unsurları Üzerine Ön Düşünceler", *Erdem*. IV. 11. 1988, Ankara 1989, s. 355-361.

27 Ay. yer.

28 Ay.yer.

29 *Hayatta En Hakikî Mürsit* I ciltidir.

30 Ahmet Ateş "Fârâbî Bibliyografyası", *Belleten*, 1950.

31 Hamza Zülfiyar, "İbâded Dili Olarak Türkçe ve Atatürk'ün Bu Konudaki Düşünceleri," *Türk Dili*, 555, Mart 1998, Gâzî Paşa Balıkesir'de, s. 182-193. 175-193.

başka münasebetle de “ben sahtekâr değilim, halkımın önünde, halkımın şerefine kadeh kaldırıyorum” diye eklemiştir.³² Bir grup XX. yüzyıl filozofu da “bilim değere dayanır. Bilim değerle yapılır. Değer ön şarttır” uyarısında bulunmuşlardır.³³ Araştırmacıların, XIX. yüzyılın sonuna yerleştirdikleri XI. yüzyılın adamı Gazneli’ye hizmet arzemiş, büyük Türk bilgini Beyrûnî de aynı kanıdadır.³⁴

Yanında Aydın Sayılı’nın dünyada ilk Bilim Tarihi doktorasını yapmış olduğu, hocası, Harvard’tan G. Sarton, bilimin, dil, din, cins, ırk değerlerinin dışında olan ve onları aşan, insanın bir ortak değeri olduğunu vurgularken, hem, vatan, millet, aile, eş ve çocuğa ilişkin değerleri paranteze almış olduğu bir *hümanizma* anlayışı geliştirmiştir, hem de, “*humanitas*”tan (“*humanite*”ler. İnsanı insan yapacak bilim değerleri Orta Çağ’daki “*Trivium*: Gramer, Retorik, Diyalektik, *Quadrivium*: Aritmetik, Geometri, Astronomi, Müzik), “*Humanismus*”a (hümanizma. İnsanı hangi değerlerle eğitelim ki, o, insanlaşsın, insan olsun, adam olsun) geçilebileceğine inanmıştır; hayatını bu yolda yaşamıştır. “*Humanismus*”un, “*Philantropie*”, (İnsan sevgisi. İnsanı sevmek), “*Humanitarisme*”, hattâ “*Caritas*” (Tanrı İsa’da insanı sevmek) ile karıştırılıp durması bir yana, onun “*Humanitas*”tan çıkıp çıkmadığı meselesi, daha, halledilmiş, tartışmalar dinmiş değildir.³⁵ Bu mesele halledilmiş, “mütefennin” ve “seciyye” kavramları arasında, hattâ, matematik sistemler kadar bir ahenk sağlanmış olduğu tahayyül edilmiş olsa bile, sorunlar bitmemektedir. Başta Varlık, Bilgi, Değer’e ilişkin sorunlar olmak üzere, “*Futurs Contingents*” (istikbale matuf tekil önermeler acaba şimdiden doğru mudur, yoksa yanlış mıdır?), Cüneyd ile Hakan’ın tartıştığı Akıl-İman, *Sapientia*-Vahiy meselesi... gibi. Bunlar, çözümlerin değil, soruların, sorunların ebedî olduğu alanlardır. İş-

32 Atatürk’ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözlere, AKM, 1990.

33 I.M. Bochenski, *Contem Porary European Philotophy*, caniversity of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1961.

34 Mübahat Türker-Küyel “Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsâli Olarak Galenos,” *Erdem*, IV, 11,1988, Ankara.

35 Mübahat Türker-Küyel, “Klâsik, Skolastik, Modern”, *Türk Klâsik Çağ Araştırmaları Kurumu*, I. Sempozyum, 2-4 Şubat, 1976, Ankara 1977, TTK, 29-42; A. Sayılı, “Hümanist Düşünce ve Bilim”, *Klâsik Çağ Araştırmaları*, II. Sempozyum, 1977, Ankara 1981, TTK, s. 20-40.

te Aydın Sayılı'nın "Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk" (*Erdem*, I, 2, 1985) adlı makalesini bu açıdan değerlendirmek gerektir.

Sayılı'nın, bu makalede, Atatürk'ün "haraset-i fikriyye"yi, arı bilimi, temel bilimleri, toplumda "terakki" etmek vak'asının temeline koymuş olduğu değerlendirmesine ilişkin olarak bildirmiş bulunduğu doğrulara katılmamak mümkün değildir. O doğrular şunlardır: Toplumumuzun, halen, Batı'nın bilim seviyesinde bulunamamış olmasının sebeplerinden birisi, medrese programlarına arı bilimlerin konamamış olmasıdır; arı bilim olmadan da yüksek teknoloji yaratılabileceğine inanılmış olmasıdır (II. Mahmûd'un "İslahat"ı); Batı üniversitelerindeki bilgileri taşıyıp, ülkeye getirmenin "temeddün, teceddüd, terakki" için yeterli sayılmış olmasıdır; arı bilimin, temel bilimlerin, bir "müdâvele-i efkâr" sayılıp (Maarif Nâzırı Safvet Paşa), arı bilimde, temel bilimlerde, bilimsel "contribution'un (bilimsel bilgi kitlesindeki gerçek ve orijinal artış) anlaşılamamış olmasıdır; arı bilimin "Şart-ı Hayat" olmasıdır; onun yerinde saymayıp, hep, ilerlemesidir; dünyada, "haraset-i fikriyye" konusunda, daima, bir etkileşim yaşanmasıdır; arı bilimin (temel bilimlerin) yüksek teknolojinin temelinde bulunmasıdır; akılın, bilimin temelinde olmasıdır; arı bilimin=temel bilimlerin *Hürriyet ve İstiklâlin* bir ön şartı olmasıdır; Atatürk'ün, Batı'ya ulaşma ve Batı'yı geçmenin, ancak ve ancak, arı bilimle gerçekleştirilebilecek bir hedef olduğunu gören ilk Türk devlet adamı olmasıdır.

Ama, Aydın Sayılı'nın, Gazâlî'nin arı bilim ve "felsefe" aleyhine oynamış olduğu bir rolü bulunduğu ilişkin çalışma hipotezine de, aynı derecede, katılmak mümkün görünmüyor, hele, Cüneyd-Hakan tartışması misâli önünde³⁶. Bununla birlikte, Sayılı'nın bilim irşâd eder, fakat, *tahmil* ve *icbâr* etmez diyen sözlerinden de haberdar bulunuyoruz³⁷. Sayılı'ya göre, bilim, bizatihi olarak ne iyidir, ne de kötü. Ama, iyi ya da kötü amaçlar için kullanılır; biz, bilimden, bilim adamları vasıtasıyla haberdar oluruz. Atatürk'e göre, "mürşî" olan, bilimin ta kendisidir. Sayılı, bu inceleme-

³⁶ Mübahat Türker Küyel, "Türklerde Felsefe Geleneg...", *Türk Yurdu*, 11 Nisan 1991, 5-13. Mübahat Türker-Küyel, "Dil mi Diller mi", *Türk Yurdu*, 11 Kas 1991, 14-22.

³⁷ Mübahat Türker Küyel, "Hayata En Hakiki Müşid Üündür" (Tanınma Makalesi), *Erdem*, VII, 19 Ocak 1992, s. 932-937, Ankara 1992, Araştırma, 14.

sinde, “*Humanitas*”tan nasıl olup da “*Humanismus*”a geçilebileceği, değerlerin oluşumu ve dönüşümü meselesini tartışmamış, sadece “geçilir” diye bir tercih yapmıştır. Atatürk, “Hayatta en hakikî mürşit ilimdir” demekle, bu “*hayat*” denen “*müdhiş cidâl*”de, toplum olarak, varlıkta kalmak istiyorsak, “mürşid” olarak arı bilimi temele koymalıyız, “çünkü, *temeddün*, *teceddüd* ve, asıl, *terakkî* ancak onunla mümkündür”, diyor; yoksa, “*Humanitas*”tan (“ilim ve fen”, arı bilim, temel bilimler), “*Humanismus*”un (“*Seciyye*”) varlığı çıkar gelir demiyor; “*seciyye*”ye “ilim, fen” varlık verir demiyor.

Atatürk’e göre, “millet” halk demektir. “Millet”, karşıt sınıflardan değil, işbölümüne dayalı, mütesanit bir vahdetten oluşur. Halkın sesi hakkın sesidir. Atatürk’e göre, toplumu din ve mezhep değil, milliyet birbirine bağlar. “Millet” kavramını irdelerken de, Atatürk’ün “iktisad” kavramına ağırlık vermiş olduğu görülmektedir. Öyle ki, halkın veya milletin “i’tilâ” ve “inhitât”ı, iktisadın fonksiyonudur. Ama, biz, Atatürk’e göre, buna önem vermemiştir. Bu yüzden, Osmanlı devrinde, “millî bir devir” idrâk etmemiz veya “millî bir tarih” yaşamamız mümkün olamamıştır. Çünkü, “*tacđâr*”lar iç siyaseti asıl, dış siyaseti ise onun bir “lâzım”ı yapacak yerde, bunun tersini yapmışlardır; “unsur-ı millî”yi heba etmişlerdir. Öyle ki, zabt edilen yerlerde, bulunan yabancılara, dil, din, görenek, gelenek bakımından serbestî tanımışlar, “*ihsân-ı şahane*”, “*lütuf*, “*atıyye*” adı altında, “*imtiyazlar*” ve “*müsaadât (capitulation)*” vermişler, “unsur-ı aslî”yi, hayat kaynaklarından koparmışlardır.

Yabancılar da, bu istisnaları ve *mümtaziyetleri*, “hakk-ı mükteseb” saymışlar, daha fazlasını istemişlerdir. “*Tâcđâr*”ların “debdebe”lerinin ardından *istikraz* ve *iflâs* gelmiştir; buna, bir de, menfaatperestlerin davranışlarını eklenmiştir. Sonunda yabancıya *vergi salmak*, vergi toplamak, gümrük ve rüsû’ mu memleket ihtiyacına göre tanzim etmek mümkün olamamıştır. Böylece, yabancıya, “hakk-ı kazâ”yı uygulayamamak ve demiryolu gibi teşebbüslerin *müddâhale* ile engellenmesi sonucunda, halk, millet, onların *müstameresi* (sömürgesi) ve esîri olmuştur. Bunun anlamı, *istiklâlin* ortadan kalkmış olması demektir.

Amma, Türk milleti ve memleketin “*unsur-ı aslî*”si yok edilememiştir. Millet, “hayat”ını, “şerefini ve “nâmûs”unu kurtarmak için, “müttehid” ve “mütesanid” olarak, “kemâl-i azm” ile, mücâdeleye atılmıştır; “millî devre”, “halk devresi” başlamıştır.

Atatürk, “millî devir”de, “Misâk-ı Millî”den, “hakimiyet-i millîye”den ve “irade-i millîye”den, yani, Cumhuriyet’ten başka, “seciyye-i millîye, “an’anât-ı millîye”, “tarîh-i millî”, “iktisâd-ı millî”, “ruh-ı millî”, “hiss-i millî”, “vicdân-ı millî”, “efkâr-ı millîye”, “mefkûre-i millîye”, “terbiye-i millîye”, “nâmûs-u millî”, “millî izzet-i nefis”ten de bahsetmiştir. “Millî devre”, hem, “Misâk-ı Millî”nin bildirilmesidir, yani, “istiklâl-i tâmm”dır, ve, iktisadın gelişmesindeki engelleri ortadan kaldırmaktır, hem de, “anayasaya dayalı Türkiye devletinin doğması”dır, “hâkimiyet”in “kayıtsız şartsız” milletin olduğunun ilân edilmesidir. “Hâkimiyet-i millîye”, “irade-i millîye” budur. Bunun anlamı, “teşriî” ve “icraî” kuvvetlerin sahibinin halk olduğudur, millet olduğudur. “Halife” gibi bir ferdin veya herhangi bir zümrenin olmadığıdır. Artık, “halk devri”, “millî devir”, “millî tarih”, “sabanın fonksiyonu” olarak takdîr edilmiş bulunmaktadır. “Fakr”ı terkederek, “insanca yaşamak ile, ülkeye, çalışanların, kazananların, zenginlerin ülkesi olmak yolu da açılmıştır. İşte bu, “teceddüd” ve “temeddün” yoludur. Lausanne’da istediğimiz, “tabîî, meşru, lâzım” olan hakkımızın teslimidir.

Atatürk’e göre, işte, söz konusu olan bu günümüzü, biz, mazimize, müsbet seciyyemize borçluyuz. Eğer, bu “*vahdet*”, bu “*tesanüd*” ve “*millî birlik*” bozulursa, “tahrîr ve tezyîf” ediliriz; yabancıların avı oluruz. Çünkü, “*hayât-ı akvam*”, “müdhiş bir *cidal* şeklinde tecellî eder”. “İlim ve fen”, işte bu yüzden, “sebeb-i hayât” olmaktadır. “İlim ve fen “muasır medeniyet”te bulunur; “şart-ı hayât, bu medeniyetin yolunda durmadan yürümektir”. Aksi halde, o “*huruşan sel*”de boğulup gideriz; “terakki, bu medeniyet yolunda yürümek, teceddüde vabestedir”.

Amma, “hayata hâkim olan ahkâm”, zamanla *tagayyür* eder; *tekâmül* eder; *teceddüd* eder (yenilenir, yenileşir). Müesseseleri ve zihniyeti eskimiş toplum, ancak *teceddüd* yoluyla *temeddün* eder; *terakkî* eder; ileri top-

lum düzeyine çıkar. Terakkînin temeli ailedir. “Millet, idare-i umumîyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevî ihtiyacâtan mülhem ve ihtiyacın tebeddül ve tekâmülüyle, mütemadiyen tebeddül ve tekâmül etmesi esas olan dünyevî bir zihniyet-i idareyi mâbihilhayât addeylemiştir” (yani, ihtiyaca tâbi olan bir değişme ile var olan, varlık kazanan) (değişme temelidir). Bu hayatta, tahavvülden tahavvüle geçilmektedir; tagayyür görülmektedir. Öyleyse, kurumlarda da, zihniyette de *dinamik* olmak gerekir. Bu da “*inkılâb*”, “*tekâmül*”, “*teceddüd*”dür. ‘Türk inkılâbı nedir?’ “Bir *tahavvüldür*”. İlk bakışta “*ihtilâl*” gibi görünür. Ama, “*inkılâp*”, “*ihtilâl*”den daha geniş, çok fazla, çok yüksek, muazzam bir inkılâbı ifade eder. O, *teceddüdle*, *muasır*, yani, yüksek medeniyete, rasyonel ve plânlı bir şekilde, katılımdır. Onun seviyesine yükselme, ancak ve ancak, “*ilim ve fen*” yoluyla, “*haraset-i fikriyye*” (culture intellectuelle) ile olur; başka yolla olmaz, olamaz. O seviyede tutunmak, hiç durmadan medenî eserler vermekle mümkündür; medenî eserler verilemezse, muasır medeniyete katılmak şöyle dursun, ortada , millet için ne *hürriyet ne istiklâl kalır*. O sebeple, *bu hayatta, en hakikî mürşit ilimdir, fendir*”. Amma, sadece mütefennin olmak da yetmez; millî seciyye gerekir. O seciyye içerisinde evrensel değerler yer almıştır. İlim veya bilim, süs değildir; tasallut, hakimiyet, hâkim olma, hükmetme, hükmü altına alma da değildir. Kudret ve kuvvet sahibi olma vasıtasıdır; amelîdir. Onu nerede bulursak, oradan alıp her “ferd-i millet”in zihnine yerleştirmelidir. Terakkî yolunda durmadan ilerlemek “şart-ı hayat”tır. Medeniyete *teceddüd* demeyen bedbahttır Çünkü, *teceddüdü* milletin vicdanı istemektedir. Gerçek müceddid, milletin vicdanındaki isteği keşfedendir. Türk milleti, seciyyesinde, müteceddiddir, inkılâpçıdır.

Bu ana kavramlar ve fikirler temelinde izlenecek kültür politikaları, 1920-1938 arası dikkatlerden uzak tutmaksızın, şunlardır: Cumhuriyeti idâme etmek. Bunu temin için, “fikren, ilmen, bedenlen, fennen” kuvvetli muhafızlar yetiştirmek. Bu görevi öğretmenler üstlenecektir. Öğretmenler başarılı olursa, Cumhuriyet başarılı olur. Milleti öğretmenler kurtaracaktır. Onlardan, işte bu hizmet beklenmektedir. Cumhuriyet ve istiklâli korumak için, “medenî bir hey’et-i içtimaiyye”ye dönüşmek. Millî birliği geliştir-

mek, kuvvetlendirmek. Memleketi, milleti en müreffeh, en mamur, en medenî hale getirmek. Memleketi asri (Garbî, Avrupai, Batılı), müteceddid, müstakil, zengin kılmak. “Fakır”ı terketmek, yenmek. Bir “Avrupa Türkiyesi”, Batıya dönmüş bir Türkiye”bir asr-ı hâzır Türkiyesi” “asri bir Türkiye”, “garbîleşmiş bir Türkiye” yaratmak. Medenî memleketlerin “seviye-i irfanlarına” bilfiil muvasalat etmek. Bunu temin etmek için, yanlış, köhne zihniyeti ve kurumları kaldırıp, onların yerine teceddüd ve inkılâplar yoluyla, doğru ve yeni zihniyeti ve müesseseleri koymak. İlk tahsili, okuma ve yazmayı yaygınlaştırmak. Orta ve yüksek tahsili gerçekleştirmek. İstanbul’da, Ankara’da, Van’da üniversiteler açmak. Te’lif ve tercüme eserlerin neşrine hız vermek. Millî harsı yaymak. Lâtin alfabesi esasındaki yeni Türk alfabesini herkese öğretmek. Öyle ki, herkes, hızla okuma yazma öğrensün de “terbiye-i siyasiyye”den pay alsın! Dil, tarih, san’at gibi bütün kültür unsurlarından ilerleme kaydetmek. Millî ülküyü gerçekleştirmek: Güzel sanatlarda, ilimde, teknolojiye gelişmek, yükselmek, durmadan ilerlemek. Türklerin unutulmuş medenî vasfını tekrar, yeniden diriltmek, her çığırda açmak, geliştirmek, yükseltmek. Millî kültürü muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmak. *Terakki, temeddün, teceddüd, inkılâb* yolunu tıkamak isteyenleri bertaraf etmek.

LÜGATÇE

Ahkâm: Emirler, hükümler.	Hakk-ı mükteleb: Kazanılmış hak.
Add etmek: Saymak, itibar etmek.	Harâset-i fikriyye: Düşünümsel kültür.
Afv: Af etme.	Hâssa: Özelliik.
Ahvâl: Durumlar.	Hayât-ı akvam: Ulusların yaşamı.
Alî: Yüce, ulu.	Hey'et-i içtimaiyye: Toplum, topluluk.
Âmâl: Dilekler, istekler.	Huruşan: Coşkun.
An'anât: Gelenekler.	İbda': Yaratma.
Asr-ı hâzir: Şimdiki çağ.	İcrâ: (Kanunu) uygulama.
Asri: Zamana uygun, modern.	İçtimaiyat: Toplum, toplumbilim.
Ati: Gelecek, gelecek zaman.	İflâs: Batma, batkı.
Bilâ kayd u şart: Kayıtsız ve şartsız.	İhtilâl: Devrim, kargaşa, köklü değişim.
Bilfi'il: Gerçekten, edimsel olarak.	İktisadî: Ekonomik.
Bittabi: Doğal olarak.	İnhitât: Düşme, gerileme.
Ceberut: Zorbalık, merhametsizlik.	İnkılâb: Evrim, dönüşüm.
Cem'iyet-i beşeriye: İnsan topluluğu.	İnkişâf: Gelişme, gelişim.
Cidal: Savaş.	İnkişâf-ı dehâ: Dehânın gelişmesi.
Debdebe: Görkem.	İntibah: Uyanma.
Dehâ-i millî: Millî dehâ.	İrade-i millîye: Millî istek.
Efkâr-ı millîye: Millî fikirler.	İrtikâ: Yükselme.
Erbâb: Ehiller, sahipler, malikler.	İstiklâl: Bağımsızlık.
Esbâb-ı hayât: Hayatın gerekleri.	İstiklâl-i tâmm: Tam bağımsızlık.
Fazilet: Erdem.	İstisnaiyet: Ayrıcalık.
Fenn: Bilim.	İzzet-i nefis: Şeref, onur.
Ferd-i millet: Ulus ferdi.	Kani': İkna olmuş, kanaat getirmiş.
Feyiz: Verimlilik, bolluk, cömertlik.	Kemâl-i azîm: Azmin son derecesi.
Garbileşmiş: Batılılaşmış.	Köhne: Eski.
Hafid: Torun.	Mâbihilhayat: Yaşamaya neden olan.
Hakimiyet-i millîye: Millî egemenlik.	Medeniyet: Uygarlık.
Hakk-ı hayat: Yaşam hakkı.	Mefkure: İdeal, ülkü.
Hakk-ı hürriyet ve istiklâl: Özgürlük ve bağımsızlık hakkı.	Mertebe-i medeniyet: Uygarlık derecesi.
Hakk-ı kazı: Yargılama yetkisi.	Mîsâk-ı millî: Millî antlaşma.
	Muasır: Aynı çağdaki en ileri uygarlık.

Muvasalat: Ulaşma.

Müdahale: Karışma.

Müessir: Etkili.

Mümtaziyet: İmtiyazlı.

Müsamaha: Göz yumma.

Müstamere: Sömürge.

Müteceddid: Yeni gelişmelere açık.

Mütemeddin: Uygur.

Mütesanit: Dayanışık.

Müttehid: Birleşik.

Nâmûs-u millî: Millî onur.

Netâyic: Sonuçlar.

Ruh-ı millîye: Millî ruh.

Rûsum: Vergiler.

Seciye: Yaratılış, huy, karakter.

Tâcdar: Padişah.

Tagayyür: Değişme.

Tahavvül: Değişme.

Tahkir: Onur kırma.

Tezyîf: Aşağılama.

Teceddüd: Yenilenme.

Tekâmül: Olgunlaşma.

Tekevvin: Meydana gelme.

Temeddün: Medenî.

Vabeste: Bağlı.